

Na lezing van Vogels boek is het moeilijk om nog langer vol te houden dat de waardering en canonisering van literaire werken door ‘zuiver’ esthetische maatstaven worden gedicteerd. Vogel heeft goed duidelijk weten te maken dat de lacunaire behandeling van vrouwelijke auteurs in toonaangevende literatuurgeschiedenissen geen kwestie is van een schaarste aan vrouwelijk talent, maar het logische uitvloeisel vormt van stereotiepe genderopvattingen die de receptie van vrouwelijke schrijvers van meet af aan belemmeren.

Vanwege de methodologische doorwrochtetheid van *Baard boven baard* valt er amper een speld tussen Vogels beweringen te krijgen. Hooguit zou men kunnen constateren dat zij hier en daar materiaal laat liggen waarmee zij haar eigen punten nog sterker had kunnen maken. Men kan zich afvragen waarom men in het toenmalige literaire leven zo’n scherpe oppositie construeerde tussen mannelijke en vrouwelijke auteurs. In weerwil van de virulente zelfpresentatie van de Vijftigers kan men opperen dat dit voortvloeit uit de precaire, discutabele mannelijkheid van de schrijver. Mannen worden geacht zich met succes te manifesteren in de beroepswereld buitenshuis, maar schrijvers zitten de hele dag thuis en hun kostwinnerschap laat dikwijls te wensen over. In een dergelijke situatie kan men de eigen mannelijkheid opkrikken door een kunstmatige afstand te forceren tot vrouwelijke collega’s. Deze lijn van denken wordt uitgezet in de Engelstalige literatuur over de relatie tussen moderniteit en mannelijkheid, zoals het werk van Sandra Gilbert en Susan Gubar. Vogel zoekt echter geen aansluiting bij deze Angelsaksische studies: misschien zijn ze haar te speculatief?

Lies Wesseling

Gedichten / Gerrit Achterberg. – Historisch-kritische uitgave / verzorgd door P.G. de Bruijn.- Den Haag: Constantijn Huygens Instituut, 2000 (Monumenta Literaria Neerlandica XI,1-3). – 3 dln. 4 bd. 627 + 857 + 1388 p. : ill.; 25 cm. ISBN 90-76832-01-3 Prijs f 225,-

Zonder twijfel is Gerrit Achterberg een van de meest opvallende en meest controversiële dichters van de Nederlandse literatuur van de twintigste eeuw. Hij is niet alleen als auteur van een omvangrijk poëtisch oeuvre van meer dan duizend gedichten die nog altijd een grote populariteit genieten, maar ook door zijn ongewone levensloop een legende geworden. In 1963 verscheen een uitgave van Achterbergs *Verzamelde gedichten*. De auteur had er tot zijn dood aan gewerkt, maar de verschijning ervan niet meer meegemaakt. Sindsdien is deze uitgave herhaaldelijk herdrukt en heeft zij het beeld van Achterbergs poëzie bepaald. Een voor de hand liggende vraag is hoe de onlangs verschenen historisch-kritische uitgave zich verhoudt tot de populaire *Verzamelde gedichten* en wat zij het Achterbergonderzoek te bieden heeft.

De editorische problemen die samenhangen met een wetenschappelijke uitgave van Achterbergs poëzie, zijn niet uniek. Wetenschappelijke uitgaven van moderne auteurs van de twintigste eeuw – men kan denken aan James Joyce, Marcel Proust, Franz Kafka of Paul Celan – hebben vergelijkbare problemen. Zij vloeien voort uit de werkwijze van moderne auteurs, uit de overlevering van vele, onderling soms sterk verschillende, versies van het werk, de ingewikkelde publicatiegeschiedenis van het werk en de complicerende biografische en historische context. Alle editeurs van de hier genoemde auteurs kunnen en willen geenszins pretenderen dat hun editie het werk in een definitieve, voor altijd geldige vorm presenteert. Over de kritische editie van Joyces *Ulysses* is een regelrechte oorlog uitgebroken in de kolommen van Amerikaanse kranten. De editie van Prousts *A la recherche du temps perdu* heeft in Frankrijk aanleiding gegeven tot een eindeloze discussie tussen vertegenwoordigers van de verschillende literair-theoretische scholen. In Duitsland worden twee concurrerende edities van het Franz Kafka en Paul Celan voorbereid, die gebaseerd zijn op geheel verschillende editieprincipes en veel opzien hebben gebaard. De wetenschappelijke discussie over deze edities wordt in niet onbelangrijke mate in de media uitgevochten. Het editeren van moderne literatuur heeft veel weg van de vroegere godsdiensttwisten.

De door Peter de Bruijn verzorgde historisch-kritische editie pretendeert terecht niet de ‘definitieve’ Achterberg te presenteren. De edituur weet zeer goed wat het betekent een auteur te editeren wiens herhaaldelijk uitgesproken poetische credo was: ‘Wat niet goed is, is niet

geschreven'. Zulke uitspraken van auteurs moeten overigens met grote voorzichtigheid gehanteerd worden. Of was het beter geweest als Max Brod gehoor had gegeven aan de uitdrukkelijke wens van zijn vriend Franz Kafka na diens dood zijn literaire nalatenschap te verbranden? Zoals bekend, heeft Brod zich niet aan deze wens gestoord; integendeel, hij heeft het werk van Kafka, nu algemeen beschouwd als een mijlpaal in de moderne literatuur, uitgegeven. In het geval van Achterberg hebben we te maken met een auteur wiens werk een 'open' karakter heeft. Om hem recht te doen moet het werk begrepen worden als een voortdurend creatief proces, waarbij overigens ook andere, buitenliteraire, factoren een rol hebben gespeeld. Zoals de biografische cesuur, toen Achterberg op 15 december 1937 zijn hospita Roel van Es doodschoot en haar dochter verwondde, en het daarop volgende jarenlange verblijf in een inrichting, het verheimelijken van de fatale gebeurtenis tegenover de buitenwereld en de daarmee verbonden publicatiestrategieën van Achterberg en zijn vrienden. Deze zaken hebben een niet te onderschatten, hoewel niet in alle gevallen exact aan te wijzen, invloed gehad op de opvallend variërende tekst van zijn gedichten en samenstelling van zijn bundels.¹ Toen Achterberg in 1961 een uitgave van zijn *Verzamelde gedichten* voorbereide en in grote lijnen nog realiseren kon, heeft hij niet, zoals Goethe met zijn veertigdelige *Vollständige Ausgabe letzter Hand* (1827-1830), *uitsluitend* een literaire zelfpresentatie geschapen en vastgelegd in welke vorm zijn werk in de toekomst gelezen zou moeten worden. Goethe bedreef met de editie van zijn werk in sterke mate ook literatuurpolitiek. Achterberg daarentegen vertegenwoordigt een ander, op zichzelf gericht, wezenlijk labieler dichterstype, dat veel sterker door biografische toestanden en wisselende buitenliteraire contexten beïnvloed is dan de grote collega uit Weimar. Hij veranderde zijn gedichten óók om ze aan de op dat moment actuele context aan te passen. Zo vertegenwoordigt de uitgave van de *Verzamelde gedichten* ook maar één stadium in de dichterlijke ontwikkeling. Theoretisch zou zij bij elke nieuwe publicatie weer voor verandering vatbaar geweest zijn. Dat de varianten in het kader van Achterbergs ontwikkeling een belangrijk onderdeel in het werk van de dichter vormden, hebben ook de samenstellers van de postuum bij uitgeverij Querido verschenen *Verzamelde gedichten* kunnen vaststellen: op diverse punten had Achterberg nog geen 'definitieve' keuze gemaakt, onder meer bleef hij twifelen aan de wenselijkheid van publicatie van de uiterst biografische bundel *Asyl* (pas later gepubliceerd als *Blauwzuur*). In recensies van de *Verzamelde gedichten* werd dan ook reeds terecht de vraag opgeworpen of zij nu echt de 'volledige' Achterberg bevatte.

De betekenis van de varianten in het werk van Achterberg werd ten slotte manifest door de baanbrekende studie *Varianten bij Achterberg* (1973) van R.L.K. Fokkema, hoewel Fokkema zich noodgedwongen alleen tot de drukvarianten had beperkt. Deze studie maakte duidelijk dat alleen een onderzoek van alle overgeleverde handschriften een volledig en juist beeld kon geven van de werkwijze van Achterberg en van het poëtische wezen van zijn gedichten. Toen eenmaal in 1990 de handschriftelijke nalatenschap van Achterberg in het Letterkundig Museum ter beschikking kwam, werd voortbouwend op de studie van Fokkema een documentatie en presentatie van het volledige materiaal voorbereid. De studie van de handschriften is geen filologisch doel op zichzelf. Maar zij levert de nieuwe en belangwekkende basis voor de wetenschappelijke editie. Peter de Bruijn heeft voor zijn editie niet de tekst van de *Verzamelde gedichten* als basis gekozen vanwaaruit hij de tekstontwikkeling retrospectief had kunnen volgen. Hij gaat bewust de omgekeerde weg en presenteert een tekst die telkens de vroegste versie van het gedicht vertegenwoordigt. En van deze vroegste versie uit documenteert hij in een synoptisch apparaat – dat na een korte studie ook voor de niet-vakman gemakkelijk te lezen en te gebruiken is – successievelijk alle stadia van de tekstontwikkeling zowel in de handschriften als in de drukken. Hoe inzichtelijk deze tekstgenetisch bepaalde werkwijze ook is, de lezer moet zich eerst losmaken van het vertrouwde tekstbeeld zoals hij dat uit de *Verzamelde gedichten* kent. Hij moet afscheid nemen van teksten waarvan hij de toenmalige ontstaans- en tekstgeschiedenis tot nu toe niet kende, omdat de auteur deze in opeenvolgende publicaties door een telkens nieuwe tekstvorm versluisde. Maar de vertrouwde tekst uit de *Verzamelde gedichten* is in de historisch-kritische editie niet verloren, hij is alleen als een van de stadia in de tekstontwikkeling opgenomen in het tekstgenetisch apparaat.

De Achterberg-editie kenmerkt zich door toegankelijkheid en helderheid. Zij heeft niets van de 'geheime wetenschap' waarmee in Duitsland af en toe de editiewetenschap als verwijt

wordt betiteld. Peter de Bruijn geeft een gedetailleerd en fascinerend overzicht van de ontstaans- en publicatiegeschiedenis van Achterbergs gedichten waarvoor hij gebruik heeft gemaakt van vele tot nu toe onbekende en uiterst belangrijke documenten. De Bruijns kiest daarbij consequent voor een historisch perspectief. De editeur levert de feiten. Hun mogelijke consequenties voor de tekstanalyse moet de lezer zelf trekken. Ook de daarmee samenhangende beslissing de afzonderlijke gedichten slechts van beperkt commentaar te voorzien dat alleen feitelijke toelichtingen geeft, is consequent en juist. Alleen op deze wijze wordt voorkomen dat de gebruiker van de uitgave door de editeur in een bepaalde richting wordt gestuurd. De gebruiker wordt nu niet gehinderd door het subjectieve perspectief van de editeur op het verstaan van de tekst. Vanzelfsprekend is het te wensen dat er ooit een interpreterend commentaar op de gedichten van Achterberg verschijnt dat gebaseerd is op het materiaal van de historisch-kritische uitgave. Daarbij gaat het echter om een andere type hermeneutisch onderzoek dat duidelijk van de methodiek van de historisch-kritische uitgave gescheiden moet worden. Ongetwijfeld is de teksteditie ook afhankelijk van het interpreterend tekstbegrip van de editeur, maar het is een principieel methodisch uitgangspunt, dat in een editie een strikte scheiding moet zijn tussen het materiaal en de interpretatie ervan. Aan dit uitgangspunt voldoet de Achterberg-editie op voorbeeldige wijze. Ook in dit opzicht stelt zij een norm.

Toen in 1959 voor de nieuwe kritische editie van Goethes werken de eis werd gesteld het principe van de 'Ausgabe letzter Hand' los te laten, en Ernst Grumach deze eis had verduidelijkt door een vergelijking van vroege versies van Goethe – vooral uit de 'Sturm und Drang'-periode – met de versies die de 'oude' Goethe in zijn 'Ausgabe letzter Hand' had gepubliceerd, sprak men van een 'aardbeving'. Met de jonge Goethe leerde men een volledig nieuwe auteur kennen, die de 'oude' uiteindelijk toch niet uit de filologische belangstelling heeft kunnen verbannen. Tot op de dag van vandaag heeft de 'aardbeving' een positieve en vruchtbare invloed gehad op de Goethefilologie en ertoe bijgedragen dat een meer dan honderdjarige Goetherceptie afscheid heeft genomen van haar geestelijke vader en het door hem geschapen 'olympisch' zelfbeeld. Een dergelijke aardbeving is ook te wensen voor het toekomstige literatuurwetenschappelijke en kritische onderzoek van Achterbergs werk, want niets lijkt mij meer noodzakelijk dan de door de auteur verborgen breekpunten en verworpen lezingen nauwkeurig te bestuderen in relatie tot het werk als geheel en in relatie tot het dichterschap van Achterberg. Juist door een vergelijking met vroegere versies en in een gedetailleerd onderzoek van de tekstgenese kan een werk ontdekt worden dat nieuwe dimensies laat zien en misschien duidelijker toont welke betekenis het schrijven had voor Achterberg, niet alleen poetologisch, maar ook om fysiek en psychisch te kunnen overleven. Het hiervoor benodigde materiaal is in de editie van Peter de Bruijn op voortreffelijke wijze toegankelijk en bruikbaar gemaakt. Onlangs is de editie terecht bekroond met de Achterbergprijs.

Bodo Plachta

NOOT

¹ Vgl. hiervoor in detail en met treffende voorbeelden het uitstekende artikel van Peter de Bruijn: "'Zwischen Biographismus und Biographobie". Die historisch-kritische Ausgabe der Gedichte Gerrit Achterbergs (1905-1962)'. In: *Produktion und Kontext*. Beiträge der Internationalen Fachtagung der Arbeitsgemeinschaft für germanistische Edition im Constantijn Huygens Instituut, Den Haag, 4. bis 7. März 1998. Hrsg. von H.T.M. van Vliet. Tübingen, 1999. Beihefte zu 'editio'. Bd. 13, p. 307-314.

Louis Paul Boon en de verscheidenheid van de wereld / Ria van den Brandt, Bert Vanheste en Erik Borgman. – Nijmegen : Vantilt, 2001. - 111 p. ill.; ook verschenen als aflevering van het tijdschrift *Boelvaar poef* (jaargang 1 aflevering 2)
ISBN 90-75697-64-3 Prijs: € 13,57

Een communist, een proletarisch schrijver, een socialist, een tedere anarchist, een viezietist en wat allemaal nog meer is Louis Paul Boon in de loop der jaren genoemd. Op de achterflap van de zoveelste herdruk van zijn eersteling *De voorstad groeit* werd hij nog niet zo lang geleden door zijn eigen uitgever getypeerd als 'dé schrijver van het Aalster proletariaat'. Hoeveel